בִּכְדֵי חַיָּיו – כשצריך הישראל פרנסה, התירו לו להלוות לנכרי בריבית בכדי צורך פרנסתו, אבל יותר מזה אסור כדברי רב הונא.
רַבִּינָא אָמַר, הָכָא – מה שהתירה המשנה להלוות לנכרי בריבית, בְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים עָסְקִינַן, ולא אסרו להלוות לנכרי בריבית אלא לעמי הארץ, משום דְּמַעֲמָא מַאי נָזוּר רַבָּנַן – מדוע גזרו חכמים שלא להלוות לנכרי בריבית, גזירה שֶׁמָּא מתוך שיהיו עסקיו עם הנכרי, ירגיל את הנכרי אצלו וילְמוֹד מַמַּעֲשָׂיו הרעים, וְאם כן אין גזירה זו שייכת אלא בעמי הארץ, אבל בתלמיד חכם אין לחשוש לכך, שכֵּיוָן דְּתַלְמִיד חָכָם הוּא, תורתו משמרתו וּלְא יִלְמוֹד מַמַּעֲשָׂיו.
אִיכָּא דְּמַתְנִי לָהּ – יש השונים לְהָא דְּאמר רב נחמן בשם רַב הוּנָא [לא נצרכה אלא לריבית דעובד כוכבים] שלא אמר כן על הפסוק 'מרבה הונו בנשך ותרבית' וללמד שאסור להלוות לנכרי בריבית, אלא אַהָא דְּתָנֵי רַב יוֹסֵף, נאמר בפסוק (שמות כב כד) 'אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ', והיא מצות עשה להלוות כסף למי שנצרך לכך, ודורשת הברייתא, 'את עמי' ללמד שאם באו אדם מעַמִּי – מישראל וְנָכְרִי ללוות, 'עַמִּי' קוֹדֵם – יש להקדים את ההלואה לישראל. 'את העני' ללמד שאם באו עָנְיֵי וַעֲשִׁיר ללוות, הָעָנִי קוֹדֵם. 'עמך' ללמד שאם באו עָנְיֵיךָ – עניים שהם קרובי משפחתך, וַעֲנִיֵּי עִירְךָ שאינם קרוביך אלא דרים בעירך, ללוות, עָנְיֵיךָ קוֹדְמִין, שכן משמעות 'עמך' היינו הקרובים לך. ואם באו עֲנִיֵּי עִירְךָ וַעֲנִיֵּי עִיר אַחֶרֶת ללוות, ושניהם אינם קרובי משפחתך, עֲנִיֵּי עִירְךָ קוֹדְמִין, שהם 'עמך' יותר מעניי עיר אחרת.
אָמַר מַר בברייתא, עַמִּי וְנָכְרִי, עַמִּי קוֹדֵם, שצריך להקדים ולהלוות לישראל קודם שמלוה לנכרי. מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא שישראל קודם, שהרי הוא מקיים בזה מצוה, ומדוע צריך הפסוק ללמדינו שישראל קודם לנכרי. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן, אָמַר לִי הוּנָא, לֹא נִצְרְכָה – אין הפסוק הזה נצרך אלא לומר דַּאֲפִילּוּ אם יש לפניו אפשרות להלוות לְנָכְרִי בְּרִבִּית, וְלִישְׂרָאֵל צריך להלוות בְּחִנָּם, והיינו סברים לומר שיהיה רשאי להקדים ולהלוות לנכרי כדי שיהיה לו רווח מכך, בא הכתוב ללמד שצריך להקדים ולהלוות לישראל בחינם ולא להלוות לנכרי בריבית.
תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, כֹּא וּרְאֵה סַמָּיוּת עֵינֵיהֶם [–עיוורונם] שֶׁל מַלְוֵי בְּרִבִּית. הרי אם אָדָם קוֹרֵא לַחֲבֵירוֹ רָשָׁע, דרך העולם שהוא יוֹרֵד עָמּוֹ לְחַיָּיו – רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו וכאילו בא להרגו, הרי שאדם מקפיד מאוד כשאומרים עליו שהוא רשע, וְהֵם – המלוים בריבית, מְבִיאִין עֵדִים, וְלַבְלָר [–סופר], וְקוֹלְמוֹס וִידָיו, וְכוֹתְבִין שטר על הלוואה בריבית, וְחוֹתְמִין עליו העדים, ומעידים בכך שפְּלוֹנִי זֶה שהלוה לישראל בריבית, כָּפַר בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שציוה שלא להלוות בריבית.
תַּנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָעוֹת וּמַלְוֶה אוֹתָם לישראל שֶׁלֹּא בְּרִבִּית אלא בחינם, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר (תהלים טו ה) 'כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקָח, עֹשֶׂה אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט [–יטה ליפול] לְעוֹלָם', כלומר שלא יתמוטטו נכסיו. הָא לָמַדְתָּ – יש ללמוד מכאן ולדייק שֶׁרַק 'עושה אלה' כלומר שאינו מלוה בריבית לא ימוט, אבל כָּל הַמַּלְוֶה בְּרִבִּית נִתְמוֹטְטוּ.
מקשה הגמרא: וְהָא קָא חָזֵינַן דְּלֹא מוֹטְטֵי בְּרִבִּית וְקָא מִתְמוֹטְטֵין – הרי רואים אנו שיש אנשים שאינם מלוים בריבית ונכסיהם מתמוטטים. מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, יש הבדל בין התמוטטותם של אלו שאינם מלוים בריבית לאלו שמלוים בריבית, שהַלָּלוּ שאינם מלוים בריבית, מִתְמוֹטְטִין וחוזרים וְעוֹלִין אחר כך למצבם הקודם, וְהַלָּלוּ המלוים בריבית, מִתְמוֹטְטִין וְאֵינָן חוזרים וְעוֹלִין, אלא נשארים בהתמוטטותם לעולם. וכך יש לדרוש את הפסוק, עושה אלה לא ימוט לעולם, כלומר שאף אם ימוט מכל מקום לא תהיה זו התמוטטות לעולם אלא יחזור ויעלה, אבל מי שאינו עושה אלה אלא הוא מלוה בריבית, ימוט לעולם ולא יחזור ויעלה.
נאמר בפסוק (חבקוק א יג) שאמר חבקוק הנביא בתפילתו 'לָמָּה תַּבִּיט בּוֹגְדִים, תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ', והיינו שהתאונן חבקוק בתפילתו על שליטת הרשעים על הצדיקים. אָמַר רַב הוּנָא יש לדייק מלשון הפסוק שרק צַדִּיק מִמֶּנּוּ בּוֹלֵעַ הרשע, אבל צַדִּיק נָמוּר אֵינוֹ בּוֹלֵעַ. כלומר, שהצדיק הגמור אפילו אם הוא מתמוטט הרי הוא חוזר ועולה ואינו נבלע לעולם.
תַּנְיָא, רַבִּי אוֹמֵר, גֵּר צֶדֶק הָאָמוּר לְעָנְיָן מְכִירָה – מה שהזכירה התורה גר צדק לענין מכירת עבד עברי, וְגֵר תּוֹשָׁב הָאָמוּר לְעָנְיָן רְבִית – ומה שהזכירה התורה גר תושב לענין ריבית, אֵינִי יוֹדֵעַ מַה הוּא כוונת התורה בזה, מפני שמפשטות הכתוב משמע שלא כמו ששנינו במשנה, וכפי שתבאר הגמרא מיד את הקושיות.
מבארת הגמרא: מה שאמר רבי גֵּר צֶדֶק הָאָמוּר לְעָנְיָן מְכִירָה, כוונתו למה שדרשו בברייתא (תוספתא ערכין פ"ה ה"ט) על עונשו של הנושא ונותן בפירות שביעית, שלבסוף הוא נצרך למכור את מטלטליו וקרקעותיו, ואם אינו שב בתשובה, לבסוף הוא מוכר את עצמו, דִּכְתִיב (ויקרא כה לט) 'וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ, וְנִמְכַּר לָךְ' – לישראל. ואם עדיין אינו שב בתשובה סופו שיחזור ויכמר, וּלְא לָךְ – לישראל אֶלָּא לְגֵר, שֶׁנֶּאֱמַר בסמוך לזה (שם כה מז) 'וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ, וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ, וְנִמְכַּר לְגֵר', והיינו שימכר לגר צדק. וְלֹא רק שימכור את עצמו לְגֵר צֶדֶק שהוא ישראל גמור, אֶלָּא אם לא שב בתשובה, סופו שימכר אף לְגֵר תּוֹשָׁב, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) 'וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב', והיינו נכרי שקיבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה, אולם הוא אוכל נבילות. ומה שנאמר בהמשך הפסוק (שם) 'מִשְׁפַּחַת גֵּר', זֶה הַנִּכְרִי – שאם עדיין אינו שב בתשובה סופו שימכר לנכרי גמור העובד עבודה זרה. וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר בפסוק זה (שם) 'אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר', זֶה הַנִּמְכָּר [אם עדיין לא שב] לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים עֲצָמָהּ, לחטוב עצים ולשאוב מים לצורכה.
מפרשת הגמרא את קושייתו של רבי: אָמַר מַר – שנינו בברייתא זו, וְלֹא לְךָ אֶלָּא לְגֵר, שֶׁנֶּאֱמַר 'לְגֵר', ודורשת הברייתא שימכר לגר צדק, וקשה, לְמֵימְרָא – מבואר מזה דְּגֵר צדק קָנֵי עֶבֶד עִבְרִי – יכול לקנות עבד עברי, וּרְמִינְהִי – הרי שנינו בברייתא אחרת, שאֵין הַגֵּר נִקְנֶה לישראל בְּתוֹרַת עֶבֶד עִבְרִי, וְאֵין אִשָּׁה וְגֵר קוֹנִין ישראל שיהיה להם עֶבֶד עִבְרִי, ואם כן סותרים הדברים זה לזה.
מפרשת הגמרא את הברייתא: מה שאמרו שגֵּר לֹא נִקְנֶה בְּעֶבֶד עִבְרִי הוא משום שבפרשת עבד עברי הנמכר לישראל נאמר (ויקרא כה מ) 'עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ, וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ, וְשָׁב אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ, וְאֶל אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב', ולמדים מזה ש'וְשָׁב אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ' בְּעֵינָן – שרק מי שאפשר לקיים בו את הפסוק 'ושב אל משפחתו', יכול להמכר כעבד עברי, וְהָא לֵיכָּא – ובגר אי אפשר לקיים את הפסוק הזה שהרי אין לו משפחה. ומה ששנינו 'וְאֵין אִשָּׁה וְגֵר קוֹנִין עֶבֶד עִבְרִי', מפרשת הגמרא: אִשָּׁה הטעם שאינה קונה עבד עברי משום דְּלַאו אוֹרַח אַרְעָא – שאינו דרך ארץ, כלומר שאינו מן הצניעות, שהרי עלול לבוא לאיסור יחוד שיתייחד העבד עמה. וּגֵר נָמֵי אינו קונה עבד עברי, וטעמו משום דְּגֵר תּוֹשָׁבֵי – קיבלו חכמים הלכה למשה מסיני, דְּמַקְנֵי קָנֵי – שמי שראוי להיקנות [–להימכר] בעבד עברי, יכול אף לקנות עבד עברי, אבל דְּלֹא מַקְנֵי – מי שאינו ראוי להיקנות כעבד עברי, כגון גר, לֹא קָנֵי עבד עברי מישראל.
מתרצת הגמרא את קושיית רבי: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מה שנאמר בברייתא השניה שאין גר קונה עבד עברי, אין הכוונה שאינו יכול לקנותו כלל, אלא שאֵינוֹ קוֹנֶה וְדֵינוֹ כְּיִשְׂרָאֵל שיוכל להורישו לבנו, אֲבָל קוֹנֶה עבד עברי וְיהֵיהּ דִּינוֹ כְּנָכְרִי שקנה עבד עברי, שאינו מוריש לבניו. דְּתַנְיָא שיש חילוק בזה בין נמכר לישראל לנמכר לנכרי, הַנִּמְכָּר [–עבד עברי שנמכר לישראל, ולא רצה לצאת בסוף שש שנים, ורצע אדוניו את אזנו במרצע, ועובדו עד היובל], ועבד עברי הַנִּמְכָּר לְנָכְרִי, אם מת האדון קודם היובל, אֵינוֹ עוֹבֵד לֹא אֶת הַבֵּן וְלֹא אֶת הַבַּת.
אָמַר מַר, וְאֵין אִשָּׁה וְגֵר קוֹנִין עֶבֶד עִבְרִי. שואלת הגמרא: נֵימָא שדברי הברייתא ששאה קונה עבד עברי אמורים דְּלֹא כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. דְּתַנְיָא, אִשָּׁה קוֹנָה אֶת הַשְּׁפָחוֹת, וְאֵינָהּ קוֹנָה אֶת הָעֲבָדִים מפני החשד. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, אַף אִשָּׁה קוֹנָה אֶת הָעֲבָדִים. משיבה הגמרא: אֲפִילּוּ תֵּימָא שהברייתא כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן

המשך בעמוד רז

נַמְלִיאֵל, וְלֹא קַשְׁיָא – אין סתירה בין הדברים, שכן כָּאן – בברייתא שאמרה שאין אשה קונה עבד עברי, הרי מדובר בְּעֶבֶד עִבְרִי, אבל כָּאן – בדברי רבן שמעון בן גמליאל שאשה קונה את העבדים, מדובר בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי. וטעם החילוק הוא, משום שְׁעֶבֶד עִבְרִי צְנִיעַ לָהּ – הוא מוחזק צנוע בעיניה, ואינה חוששת שאם תקלקל עמו יפרסם הדבר, לפיכך אסורה לקנותו, שמא יקלקלו זה עם זה, ולא תחשוש שתתבזה על ידי כך מפני שהיא יודעת שהוא לא יפרסם, ואם כן לא יוודע הדבר. אבל עֶבֶד כְּנַעֲנִי פָּרִיץ לָהּ – הרי הוא פרוץ בעיניה, והיא יודעת שאם תקלקל עמו אפשר שהוא יתפאר בכך ויפרסם את הדבר, לפיכך היא יראה להפקיר את עצמה לו, ומטעם זה סבר רבן שמעון בן גמליאל שהיא מותרת לקנות עבד כנעני.

מקשה הגמרא: אֶלָּא לפי זה שכשהאשה יראה שמא יתפרסם הדבר, אין לחשוש שמא תקלקל, קשה על הָא דְּתָנֵי רַב יוֹסֵף, אַרְמַלְתָּא – אלמנה לֹא תְּרַבֵּי כַּלְבָּא – לא תגדל כלב, שמא תקלקל עמו ותרביע אותו עליה, וְלֹא תְּשַׁרֵי בָּר בֵּי רַב בְּאוּשְׁפִּיזָא – ולא תאכסן בן ישיבה בביתה, שמא תזנה עמו. וּבִשְׁלָמָא בָּר בֵּי רַב, מובן שיש לחשוש שמא תקלקל עמו משום דְּצְנִיעַ לָהּ – הרי הוא צנוע בעיניה ואינה יראה שמא יפרסם הדבר, אֶלָּא כַּלְבָּא, קשה מדוע חוששים שמא תקלקל עמו, הרי בֵּיוָן דְּאִם תרביע אותו עליה, מְסָרִיךְ בָּהּ – הוא נדבק אליה ונמשך אחריה, מִירְתְתָא – היא מפחדת לעשות כן שמא יבינו הרואים שהיא הרביעה אותו עליה.

מתרצת הגמרא: אָמְרִי, בֵּיוָן דְּכִי שַׁרֵיָא לֵיהּ אוּמְצָא – כיון שגם כאשר היא זורקת לו בשר לאכול, מְסָרִיךְ בַּתְרָהּ – הוא נמשך אחריה, אינה חוששת לקלקל עמו, משום שהיא סבורה שכשהוא ימשך אחריה, אָמְרִי אִינְשֵׁי – יאמרו האנשים שְׁמִשּׁוּם אוּמְצָא דְּשַׁדְיָא לֵיהּ הוּא דְּמִסְרִיךְ – שהוא נמשך אחריה מפני שהשליכה לו בשר לאכול, ולא יבינו שהוא נמשך אחריה משום שקלקלה עמו.

שואלת הגמרא: מה שהקשה רבי על גֵּר תּוֹשָׁב הָאָמוּר לְעִנְיַן רִבִּית, מַאי הִיא קושייתו. משיבה הגמרא: דִּכְתִיב (ויקרא כה לה-לו) 'וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ, וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ, גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ. אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית, וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ, וְחַי אָחִיךָ עִמָּךְ'. ומשמע מן הפסוק שאיסור ריבית שבפסוק השני, נאמר על אחיך וגר תושב שבפסוק שלפניו. ואם כן אסור להלוות לגר תושב בריבית. ועל זה הקשה רבי, וְרַמִינְהִי, הרי שנינו במשנה (לעיל ע:) להיפך, 'לְזֵין מֵהֵן וּמַלְוִין אוֹתָן בְּרִבִּית, וְכֵן בְּגֵר תּוֹשָׁב', הרי שמותר להלוות לגר תושב בריבית.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מִי כְּתִיב 'אַל תִּקַּח מֵאִתָּם נשך ותרבית', בלשון רבים, שיהיה משמע לאסור לקיחת ריבית בין מאחיך ובין מגר תושב, הרי 'אל תקח מֵאִתּוֹ נשך ותרבית' כְּתִיב, בלשון יחיד, אם כן מוכח שאין כוונת התורה לאסור לקיחת ריבית אלא מִיִּשְׂרָאֵל ולא מגר תושב. ומה שהוזכר גר תושב בפסוק הקודם, הוא לענין שיש מצוה להחיותו [שנאמר 'וחי עמך'], אבל מותר לקחת ממנו ריבית.

תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בפסוק 'אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית', ויש לדרוש שרק לקחת נשך ותרבית מן הלוה אסור, אֲבָל אַתָּה נַעֲשֶׂה לוֹ עֲרֵב – מותר להיות ערב על חוב שיש בו ריבית.

מבררת הגמרא: עָרֵב לְמַאן – מי הוא המלוה שמותר להיות לו ערב על הלוואה בריבית, אִילֵימָא שמותר להיות עָרֵב לְיִשְׂרָאֵל על הלוואה שהלוה לישראל אחר בריבית, וְהָא תָּנָא במשנה (להלן עה:), אֵלּוּ הנאשים עוֹבְרִין בכל הלואת ריבית בְּלֹא תַעֲשֶׂה, הַמַּלְוֶה, וְהַלָּוֶה, וְהֶעָרֵב וְהָעֵדִים, הרי שאסור להיות ערב על הלוואה בריבית. משיבה הגמרא: אֶלָּא כוונת הברייתא שמותר להיות ערב לְנָכְרִי על הלוואה שרוצה ישראל אחר ללוות ממנו.

מקשה הגמרא: מדוע מותר להיות ערב, וַהרי כֵּיוָן דִּידִינֵיהּ דְּנָכְרִי דְּאָזֵיל בָּתַר עָרְבָא – שבדיני הנכרים אין המלוה תובע את חובו מן הלוה כלל אלא מן הערב, והערב חוזר ותובע מן הלוה, נמצא שהערב נחשב כאילו הוא לוה מעות מהנכרי וחזר והלוה לישראל, וְאִיהוּ נִיחָא דְּקָא שָׁקִיל מִינֵיהּ רִבִּיתָא – והערב הוא שנוטל ריבית מישראל ועובר על איסור ריבית. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב שֵׁשֶׁת הברייתא מדברת כגון שֶׁקִּיבֵּל עָלָיו הנכרי המלוה לָדוּן בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, ואם כן לא יתבע מן הערב עד שיתבע מן הלוה תחילה, ולכן אין הערב נחשב כלוה.

מקשה הגמרא: אִי מדוב שקִיבֵּל עָלָיו הנכרי המלוה לָדוּן בְּדִינֵי יִשְׂרָאֵל, רִבִּית נַמִּי לֹא לִשְׁקוֹל – לא היה לו ליטול ריבית כלל, שהרי בדיני ישראל אסור ליטול ריבית. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב שֵׁשֶׁת כגון שֶׁקִּיבֵּל עָלָיו לדון בדיני ישראל לָוּז – לענין דיני הערבות שיגבה מן הלוה תחילה, וְלֹא קִיבֵּל עָלָיו לָוּז – לענין איסור ריבית: שנינו במשנה: מַלְוֶה יִשְׂרָאֵל שֶׁל נָכְרֵי מַעוֹתָיו שֶׁל נָכְרֵי מַדַּעַת הַנָּכְרִי כו׳: תָּנוּ רַבָּנָן, מַלְוֶה יִשְׂרָאֵל – מותר לישראל להלוות לישראל אחר את מָעוֹתָיו שֶׁל הַנָּכְרִי בריבית, אם יעשה כן מַדַּעַת הַנָּכְרִי, שאז נחשב שהנכרי הוא המלוה. אֲבָל לֹא יעשה כן מַדַּעַת יִשְׂרָאֵל שלא מדעתו של נכרי, שכיון שהישראל הוא המלוה יש בזה איסור ריבית.

מפרשת הברייתא: בֵּיצַד, יִשְׂרָאֵל שֶׁלָּוָה מָעוֹת מִן הַנָּכְרִי בְּרִבִּית קצוצה, וּבִיקֵּשׁ הלוה לְהַחֲזִירָם לו לנכרי, וקודם שהחזיר לו, מָצָאוֹ יִשְׂרָאֵל אַחֵר וְאָמַר לוֹ – ללוה אל תחזיר את המעות לנכרי, אלא תֵּנֵם לִי וְאֲנִי אַעֲלֶה לְךָ כְּדַרְכְּךָ שֶׁאַתָּה מַעֲלֶה לו – אתן לך את הדמים שאתה צריך להוסיף לו בריבית על איחור התשלום, אָסוּר לעשות כן, שכיון שהמעות עדיין ברשות הלוה, הרי הוא זה שמלוה עתה לישראל, והתוספת שנותן לו היא ריבית, אף על פי שהוא חוזר ונותן אותה לנכרי ואינו מרויח מכך כלום. וְאִם הֶעֱמִידוֹ אֵצֶל נָכְרִי – שאמר הלוה לנכרי הרי מעותיך מונחים אצלי, ואם תרצה תלוה אותם לישראל פלוני, וציוה עליו הנכרי לתת את המעות לאותו פלוני בעבורו, מוּתָּר, מפני שהוא נותן את המעות לאותו פלוני בשליחות הנכרי, ואין זה נחשב שהישראל מלוה בריבית אלא שהנכרי מלוה בריבית.

ממשיכה הברייתא: וְכֵן נָכְרִי שֶׁלָּוָה מָעוֹת מִישְׂרָאֵל בְּרִבִּית, וּבִיקֵּשׁ לְהַחֲזִירָם לו, מָצָאוֹ יִשְׂרָאֵל אַחֵר וְאָמַר לוֹ – לנכרי, אל תחזיר למלוה את המעות אלא תֵּנֵם לִי, וַאֲנִי אַעֲלֶה לְךָ כְּדַרְכְּךָ שֶׁאַתָּה מַעֲלֶה לו, הרי זה מוּתָּר, כיון שהמעות ברשות הנכרי והוא המלוה, ואף שלבסוף רווח הריבית מגיע לידי ישראל אין בכך איסור. וְאִם הֶעֱמִידוֹ הנכרי אֵצֶל יִשְׂרָאֵל המלוה, שאמר לו הרי מעותיך מונחים אצלי, ואם תרצה תלוה את המעות לישראל פלוני, וציוה אותו המלוה לתת את המעות לישראל בעבורו, אָסוּר, שאף על פי שהנכרי נותן את המעות לישראל, הרי זה בשליחותו של הישראל המלוה, ושלוחו של אדם כמותו, ויש כאן איסור ריבית.

מקשה הגמרא: מדוע כשהעמיד אצל המלוה, נחשב כאילו המלוה הראשון הלוה גם עתה, הרי הלוה נתן את המעות וכלל בידינו שאין שליחות לנכרי, וּבְשִׁלְמָא מה שאמרו בְּסֵיפָא שאם נותן הנכרי את המעות לישראל השני בציווי הישראל המלוה, אסור, יש לומר שאף על פי שמצד הדין אין שליחות לנכרי, מכל מקום לְחוּמְרָא יש שליחות, כלומר, חכמים החמירו שלא להלוות מעות של ישראל בריבית לישראל אחר אפילו כשהנכרי נותן את המעות. אֶלָּא רֵישָׁא שאמרו שאם נותן ישראל את המעות לישראל אחר בציווי הנכרי המלוה, מותר, מפני שנחשב שהנכרי הלוה לישראל, קשה כֵּיוָן דְּאֵין דִּין שְׁלִיחוּת לְנָכְרִי, נמצא שמצד הדין אין הישראל הראשון נחשב שליח של הנכרי, אלא אִיהוּ נִיחָא דְּקָא שָׁקִיל מִינֵיהּ רִבִּיתָא – הישראל הראשון הוא זה שמלוה לחבירו ולוקח ממנו ריבית, ומדוע התירה הברייתא.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַב הוּנָא בַּר מָנוֹחַ מְשַׁמְּיהּ דְּרַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרַב אִיקָא, מה שאמרו ברישא שאם העמידו אצל נכרי מותר, אין הכוונה שנתן לו בשליחותו של הנכרי, אלא הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן כְּגוֹן דְּאָמַר לֵיהּ הנכרי לישראל הראשון, הַנַּח את המעות עַל נַבֵּי קַרְקַע וְהִיפָּטֵר מן החוב, והישראל השני נטל את המעות מן הקרקע ברשות הנכרי, ונמצא שלא עשה הלוה הראשון שום מעשה הלואה. מקשה הגמרא: אִי הָכִי מַאי לְמֵימְרָא – מה החידוש בדין זה, ומדוע הוצרכה הברייתא לומר שמותר.

חוזרת בה הגמרא ומתרצת: אֶלָּא אָמַר רַב פָּפָּא, ברישא מדובר כְּגוֹן שֶׁנָּטַל הנכרי את המעות מיד הלוה הראשון, וְנָתַן אותם בעצמו בְּיָד של הלוה השני, ולפיכך לא עשה כאן הלוה הראשון שום איסור.

חוזרת הגמרא ומקשה: וְאַבָּתֵי מַאי לְמֵימְרָא – עדיין לא נתיישב מה החידוש בדברי הברייתא. מתרצת הגמרא: מַהוּ דִּתֵּימָא – לולא דברי הברייתא היינו סבורים לאסור באופן זה, משום שאפשר היה לומר שאין כוונת הנכרי לזכות במעות בתורת פירעון, אלא נָכְרִי נוֹפֵיהּ כִּי עָבִיד ומלוה ללוה השני, אַדַּעְתָּא דְּיִשְׂרָאֵל קָא נָמִיר וְיָהִיב – הוא גומר בדעתו לתת את המעות על דעתו של הלוה הראשון, שהרי הוא הביאו אצלו, והרי הוא כאילו הוא שלוחו להלוות את המעות ללוה השני, ונמצא שהישראל הראשון עבר על איסור ריבית. קָא מַשְׁמַע לָן שהנכרי זכה במעות בתורת פירעון, ומה שהוא חוזר ומלוה אותם לישראל הוא מדעת עצמו, וכיון שהנכרי הוא המלוה אין בזה איסור ריבית.

רַב אַשֵׁי אָמַר, אין צורך להעמיד את הרישא באופן שהנכרי נטל ונתן ביד, אלא מדובר שהלוה הראשון נתן ללוה השני בידו את המעות בשליחות הנכרי, דְּכִי אֲמִרִינַן אֵין שְׁלִיחוּת לְנָכְרִי, הָנֵי מִילֵּי דוקא בְּתִרּוּמָה, ששם דרשו חכמים (קידושין מא:) ממה שנאמר (במדבר יח כח) 'גַּם אַתֶּם' לרבות שלוחכם, מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית, ואם כן הנכרי שאינו בן ברית אינו יכול להיות שליח של ישראל ולא למנות ישראל לשליח, אֲבָל בְּכָל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ, כגון כאן לענין איסור ריבית, יֵשׁ שְׁלִיחוּת לְנָכְרִי, ולפיכך כשהישראל נותן את המעות של הנכרי בציווי הנכרי לישראל אחר, הרי הוא שליחו ואין כאן הלואה מישראל לישראל אלא מהנכרי לישראל השני.

דוחה הגמרא: וְהָא – תירוץ זה דְּרַב אַשֵׁי, בְּרוּתָא הִיא – דעה חיצונית היא, ואינה מקובלת להלכה, שהרי מַאי שְׁנָא תְּרוּמָה שמודה בה רב אשי, דִּלְא – שאין הנכרי יכול לעשות או להיעשות בה שליח, משום דִּכְתִיב (במדבר יח כח) 'כֵּן תָּרִימוּ גַּם אַתֶּם תְּרוּמַת ה'', ודרשו חכמים שהזיה יכול להיכתב 'כן תרימו אַתֶּם', וכתב 'כן תרימו גַּם אַתֶּם', הרי זה בא לרבות שלוחכם, והקיש הכתוב את תיבת 'גם' המרבה את השליח, לתיבת 'אתם', ללמד מָה אַתֶּם בְּנֵי בְּרִית, אַף שְׁלוּחֲכֶם נַמִּי צריך להיות מִבְּנֵי בְּרִית, אבל מי שאינו בן ברית, כגון נכרי, אין הוא יכול להתמנות בשליח וכן לא למנות שליח. אם כן לפי זה בִּשְׁלִיחוּת דְּכָל הַתּוֹרָה כּוּלָּהּ, נַמִּי אין שליחות לנכרי, שהרי כל דין השליחות בכל התורה מַתְרוּמָה גַּמְרִינַן לָהּ – למדוהו חכמים (קידושין מא:) מדין שליחות בתרומה, וכשם שבתרומה אין שליחות לנכרי, אף בכל התורה אין שליחות לנכרי.

מסיקה הגמרא: אֶלָּא מוכרחים לומר שהא דְּרַב אַשֵׁי בְּרוּתָא הִיא. אִיבָּא דְּאָמְרֵי, אָמַר רַב אַשֵׁי, הטעם שברישא אין הישראל עובר על איסור ריבית, משום דכִּי אֲמִרִינַן שְׁלִיחוּת לְנָכְרִי, הָנֵי מִילֵּי אֵינָהוּ לְדִידָן – שאין הנכרי נעשה שליח לישראל, אֲבָל אֲנַן לְדִידְהוּ הָווּנָא לְהוּ שְׁלִיחַ – הישראל יכול להיעשות שליח לנכרי. ולפיכך הישראל שמלוה את המעות לישראל השני בציווי הנכרי, שלוחו של הנכרי הוא, ואין בהלואה זו איסור ריבית.

דוחה הגמרא: וְהָא דְּרַב אַשֵׁי בְּרוּתָא הִיא, משום דְּמַאי שְׁנָא אֵינָהוּ לְדִידָן דְּלָא – שאין הנכרי יכול להיעשות שליח לישראל, דִּכְתִיב 'כֵּן תָּרִימוּ גַּם אַתֶּם' ודרשו ממה שלא נאמר 'כן תרימו אַתֶּם' אלא 'גַּם אַתֶּם' שבא הכתוב לְרַבּוֹת שְׁלוּחֲכֶם, והקיש הכתוב 'אתם'

המשך בעמוד רטז

דהיינו השולחים לשלוחכם, ללמד שמָּה אַתֶּם בְּנֵי בְּרִית, אַף שְׁלוּחֲכֶם צריך להיות מִבְּנֵי בְּרִית, ואין הנכרי נעשה שליח, אם כן מאותו פסוק יש ללמוד שאֵנָן לְיִדִידְהוּ נַמִּי – גם הישראל אינו נעשה שליח לנכרי, שהרי מָה אַתֶּם בְּנֵי בְּרִית קָאָמַר, כלומר שלא התחדש דין שליחות אלא בישראל, ולא בנכרי כלל. מסיקה הגמרא: אֶלָּא הָא דְּרַב אַשֵׁי בְּרוּתָא הִיא.

רָבִינָא אָמַר, יש לפרש את הרישא של הברייתא באופן שהישראל נותן את המעות לישראל בשליחות הנכרי, ואף על פי שאין שליחות לנכרי אינו עובר על איסור ריבית, משום דִּנְהִי דְּשְׁלִיחוּת לָנָכְרִי לֵית לֵיהּ – שאמנם אין שליחות לנכרי, אולם זְכִיָּה מְדִּרַבָּנָן אִית לֵיהּ – מדרבנן אפשר לזכות עבורו, ואף כאן הלוה השני זוכה במעות לצורך הנכרי, והוא חוזר ולוה אותן ממנו, ואם כן אין כאן הלוואה מישראל לישראל אלא מנכרי לישראל. ומסתבר שתיקנו חכמים כן, מִידֵּי דְּהֲוֵי אַקְּטָן – כמו שמצינו לענין קטן שלא הגיע למצוות, שהרי קָטָן לָאו אַף עַל גַּב דְּלֵית לֵיהּ שְׁלִיחוּת – אף על פי שאינו בתורת שליחות,